Organ for SOR

Rapport

Nr. 2 1992 38. årg.

Kritisk søkelys på hjemmebaserte tjenester

Hverdagskunnskap og fagkunnskap i hjemmebasert omsorg

"Hvordan har de det?"



SAMORDNINGSRÅDET - Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming

ISSN 0802-2224

Rapport

Utgiver: SAMORDNINGSRÅDET – Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming.

Leder: Orvar Thorsrud, Lyngvn. 8, 2312 Ottestad, tlf. 065/76 675

Sekretær: Tormod Mjaaseth, Hamreheia 17, 4631 Kristiansand S., tlf. 042/94 170, fax 042/94 173

Redaktør: ÅSE STAUDE

Bladet kommer ut med
6 nummer i året.
Abonnementspris kr. 100,– pr. år

ABONNEMENT/ADRESSE-FORANDRINGER:
Forretningsfører **Alf Skansen**
Teglvegen 2, 2312 Ottestad
Tlf.: 065/77 151 el. 064/22 000
Bankgiro: 1813.10.53580
Postgiro: 5 09 47 35

ANNONSER:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 Ål
Tlf.: 067/81 694
Bankgiro: 2320.07.17384

MANUSKRIPTER
sendes redaktør **Åse Staude**
Homans vei 18, 1310 Blommenholm
Tlf.: 02/54 14 21

SOR's Forskningsfond:
Gunnar Brekke
Haukelandsbakken 2
5009 Bergen
Tlf. 05/20 02 30

I DETTE NUMMER:

Ensomhet i fellesskapet ..... s. 37

Kritisk søkelys på hjemmebaserte tjenester ..... s. 38

Hverdagskunnskap og fagkunnskap i hjemmebasert omsorg..... s. 41

"Hvordan har de det?" ..... s. 49

Spesialundervisning:
Foreldre vet ikke om barnet får nok hjelp ..... s. 52

Fagkonferanse "Nærhet i hverdagen"..... s. 54

Kirkerådet tar i bruk presteekspertise ..... s. 56

Besteforeldreseminar ..... s. 57

Nytt fra SOR ..... s. 58

"Idretts- og aktivitetshjelpemidler"..... s. 59

Nye bøker ..... s. 60

Forøvrig ..... s. 61

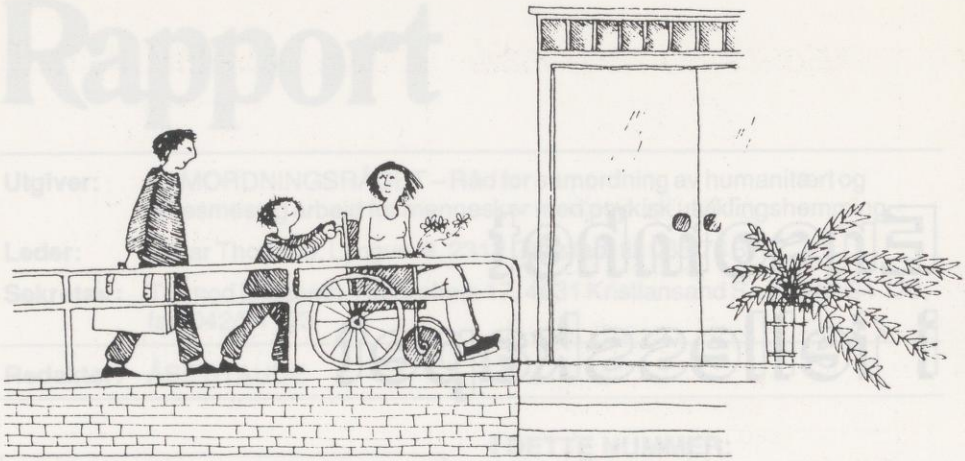
Ensomhet i fellesskapet

"Det er det som er det triste, de er veldig ensomme....", uttalelsen kommer fra en av de mange foreldrene som har valgt å intergrere sitt barn med Down syndrom i en vanlig klasse i en vanlig skole. Vedkommende er med i undersøkelsen " Hvordan har de det?", som er omtalt i dette nummeret av "Rapport". Vi følger elevene på skolevei, i timen og i friminuttene - stort sett overlatt til assistenten eller andre elever som sporadisk vil være "mammaer". Virkeligheten forteller oss om elever, som sitter i skolelandskapet med "sitt", mindre og mindre i stand til å delta i fellesoppgaver ettersom tiden går.

Det er ikke lett å være "spydspiss" , heller ikke å være 1. generasjon som må gjøre pionerarbeidet. Men vi trenger flere nyanser for å skape økt livskvalitet for denne gruppen. Integrering av psykisk utviklingshemmede i nærmiljøet kan ha mange positive sider både for eleven, familien, lærere og medelever. At den også avdekker en spesiell form for ensomhet er ikke så oppsiktsvekkende. Men nødvendig å ha med når utvikling av nye modeller prøves ut i skoleverket.

Et annet og høyst sentralt tema er hjemmebaserte tjenester. Emnet får stor spalteplass i dette nummer av "Rapport".

åst -



Kritisk søkelys på hjemmebaserte tjenester

Er hjemmebaserte tjenester en god måte å løse omsorgsoppgavene på? Eller står vi i fare for å sette i verk reformer som bygger på naive sosialromantiske ideer?

- Vi må bruke denne historiske sjansen til å utvikle profesjonskunnskapen, og dette må vi ta på alvor, medmindre vi skal oppleve en massiv deprofesjonalisering av omsorgen for psykisk utviklingshemmede, mener lektor ved Oslo og Akershus Vernepleierhøgskole, *Karen Jensen*, som arbeider på en doktoravhandling om temaet "Hjemmet som arena for profesjonell omsorgsutøvelse". Hun er også medforfatter og redaktør av boka "Omsorgsbilder" (Gyldendal - 90).

Hva er et hjem? Hvilke kulturelle verdier tilegger vi det? Hvordan opptrer vi i andres hjem? Hva innebærer det å arbeide med hjemmet som arena for profesjonell omsorgsutøvelse? Er hjemmebaserte tjenester en god måte å løse omsorgsoppgavene på? Vi har profesjonell kunnskap, men er den for spesiell? Miljøarbeid = å bruke sunn fornuft. Men er vi i ferd med å miste den følelsesmessige basis som ligger i hverdagskunnskapen?

Disse o.a. spørsmål var det Karen Jensen stilte seg i en undersøkelse i Bærum Kommune i sin tid. Hun "diltet" etter personalet til gruppeboliger og ulike leiligheter til mennesker med psykisk utviklingshemming over en lenger periode og gjorde sine hverdagslige observasjoner. Refleksjonene delte hun med lydhør forsamling på seminar i Sosialdepartementets regi tidlig på nyåret: folk i hjemmetjenesten, ansatte i utdanningssystemet, forskere som er opptatt av offentlig omsorg m.fl. "Hjemmet som arena for profesjonell omsorgsutøvelse" blir rammen for Karen Jensens doktoravhandling innen kort tid.

Bak hjemmets fire vegger

Hjemme skal være et privat sted, skjermet for innsyn, der man selv bestemmer hvem som slipper inn.

I Bærum valgte man "kontorer " i nærheten, som gir beboerne "pusterom" og personalet mulighet til å trekke seg tilbake. Et "tilnærmet normalisert livsmønster".

Jensen hadde forøvrig en rekke refleksjoner supplert med eksempler fra hverdagen: hjemmets fysiske utforming, arena for informasjonsutvikling, samværsregler, grenser for hjelp, hvordan "balansere" individuelle og kollektive regler i gruppeboligen – og ikke minst hovedutfordringen: å finne en rimlig balanse mellom unnlatelse og formynderi.

God omsorg ligger i å balansere. God omsorg ligger i å forstå. Miljøarbeid er å organisere hverdagslivet, "forvalte hverdagen".

Personlig etisk ansvar

– Hvordan er vi sammen med beboerne i hjemmet? Hvem er de for oss? Hvem er vi for dem? Hvor langt skal vi hjelpe? Hvor langt skal vi gå for å drive helhetlig omsorg?

Vaktsystemet i hjemmebasert omsorg medfører ofte at beboerne blir alene visse tider i døgnet. Dette pålegger personalet et enormt personlig etisk ansvar. I institusjonen er kontinuiteten garantert; i hjemmebasert omsorg har vi ansvar når vi er på vakt, og ansvar når vi ikke er på vakt. Vi forbereder, garderer og tilrettelegger så godt vi kan. Likevel føles det personlige ansvar som en byrde som føles for tung å bære, slo forskeren fast.

Unnlatelse / Formynderi

– Vi vil vekk fra institusjonsrepertoaret, men står i fare for å bli unnlatende, fortsatte hun. –Usikkerhet fører til unnlatelser. Ikke å gjøre noe er lettere enn å gripe inn. Vi har en unnlatende kultur.

Men hvilke forutsetninger er tilstede for å drive profesjonen videre? I omsorgsarbeid gjelder det å holde



Er hjemmebaserte tjenester en god måte å løse omsorgsoppgaver på, eller står vi i fare for å sette i verk reformer som bygger på naive sosialromantiske ideer? spør lektor ved Akershus Vernepleierhøgskole, Karen Jensen.

balansen mellom unnlatelse og formynderi. Fagutvikling er å stoppe opp, tvilen driver erkjennelsen videre. Tvil er en av kreftene som hjelper oss framover.

En ny omsorgskultur

– Vi er gått for langt i å profesjonalisere. Vi er i ferd med å miste den normative og følelsesmessige basis som ligger i hverdagskunnskapen. Begge har verdier. Men vi må få dem til å møtes.

Selvsagt trenger vi den profesjonelle omsorgen. Vi trenger den for å vise vei i problemløsning. Det kan ikke hverdagskunnskapene, den biter seg selv i halen. Men vi må inn og reforhandle kunnskapen. Bygge opp en ny omsorgskultur. Og det kan vi gjøre ved å observere, analysere og vurdere. Ingen fagfolk kan fortelle hva god omsorg er, men vi må sette oss ned med konkrete eksempler, belyse dem og finne en problemløsning som danner presedens. En arbeidskrevende prosess, dessuten vanskelig. Men diskusjonen blant fagfolk må holdes levende, eventuelt kan vi trekke med i diskusjonen fagfolk utenfra som er i systemet. Vi må bruke denne historiske sjansen til å utvikle profesjonskunnskapen, og dette må vi ta på alvor, medmindre vi skal oppleve en massiv deprofesjonalisering av omsorgen for psykisk utviklingshemmede, sa Karen Jensen.



Marit Pettersen/Brit Hauger Garnes

Hverdagskunnskap og fagkunnskap i hjemmebasert omsorg

Samfunnsmessige endringer og spesielt Reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming stiller også utdanningsinstitusjonene i helse- og sosialsektoren overfor nye utfordringer. Med forskingsmidler fra bl.a. SOR har høyskolelærer Marit Pettersen og undervisningsleder Brit Hauger Garnes ved Bergen Vernepleierhøgskole nå gjennomført prosjektet "Hjemmebasert omsorgspraksis – et middel til kunnskapsproduksjon i vernepleie". De drøfter her sine erfaringer med studenter i en ny form for praksis: hjemmebasert omsorgspraksis.

→



Mål med praksisen

Før praksisperioden ble innført som obligatorisk del av studiet, hadde skolen forsøkt slik plassering av enkeltstudenter hjemme hos familier med funksjonshemmede barn. Studentene og skolen fikk da en klar oppfatning av at denne type praksis ga *ny forståelse* for den situasjon som familier med funksjonshemmede barn er i – en innsikt som det var viktig å åpne for i vernepleierstudiet. Slik kunnskap kan ikke så lett formidles fra et kateter eller erfares i de eksisterende praksisperioder.

Hovedmålsettingen med Hjemmebasert Omsorgspraksis er at studenten skal få innblikk i hva det innebærer å være funksjonshemmet og hvordan hverdagen arter seg for den funksjonshemmede/familien. Videre skal studenten gjennom samhandling få innsikt i egne ressurser i arbeid med funksjonshemmede, utvikle evnen til innlevelse og helhetsforståelse av den situasjonen det er å gi og motta omsorg.

I tillegg skal studenten få erfaring med det offentlige hjelpeapparat sett fra den funksjonshemmedes/familiens ståsted.

Organisering av hjemmebasert omsorgspraksis

Selv om hovedarenaen for denne praksisen er hjemmet til den funksjonshemmede, innebærer det ikke nødvendigvis at studenten skal være i hjemmet i alle situasjoner og tider på dagen. Studenten følger den funksjonshemmede i hans/hennes hverdag, det være seg på dagtilbud, skole, arbeid, fritidsaktiviteter eller avlastningsopphold der dette er aktuelt.

Hjemmebasert Omsorgspraksis, som strekker seg over ca. ett semester er videre en parallellpraksis hvor de teoretiske temaene som blir tatt opp underveis skal være nært knyttet til den praktiske hverdag studenten erfarer.

Studenten får veiledning av en fagperson som er knyttet til en etat som har kontakt med den funksjonshemmede/familien. I tillegg har kontaktlærer fra skolen et utvidet ansvar i forhold til vanlig praksisoppfølging; det er avsatt faste timer til det vi kaller "kontaktlærertimer", hvor studentene gruppevis sammen med en lærer har anledning til diskusjon og refleksjon omkring problemstillinger fra praksis. På denne måten får skolen en helt unik mulighet til å følge studentene i deres læreprosess.

FOU-Prosjektet

Det første kullet gikk ut i Hjemmebasert Omsorgspraksis i 1989 og evalueringene var så gode at skolen ønsket å utforske praksis nærmere i



form av et prosjekt.

Det er vi to som har hatt ansvaret for prosjektet og det er blitt tildelt FOU-midler fra Rådet for Vernepleierutdanning, SOR og Sosialdepartementet.

I prosjektet har vi ønsket å belyse følgende problemstillinger:

1. Hvilke krav til kunnskaper, arbeidsmåter og holdninger står studenter overfor i Hjemmebasert Omsorgspraksis, og hvordan skjer utviklingen av disse læringsområdene hos studentene i løpet av praksisperioden.

2. Hvordan utvikles studentenes rolle og funksjon i Hjemmebasert Omsorgspraksis, og hvordan kan studenter i utdanningen lære å utvikle seg til profesjonelle omsorgsarbeidere når praksis-arenaen er den private sfære.

3. Hvordan kan den kunnskap som produseres i Hjemmebasert Omsorgspraksis gi grunnlag for vernepleierfaglig arbeid for funksjonshemmede.

Vi har organisert analysearbeidet slik at vi med utgangspunkt i data fra våre informanter (studentene, de funskjonshemmede/familiene som hadde studenter hos seg i praksis, veiledere i praksisfeltet og kontaktlærerne fra skolen) har organisert stoffet i temaområder som synes særlig framtredende i materialet. Vi



Brit Hauger Garnes er nå høyskolelærer ved Trondheim Helsefaghøgskole.

vil her ta for oss enkelte elementer fra to av temaområdene; om kunnskapen og om rolleutforming.

Om kunnskapen

Det hevdes av mange at vi har en velferdskrise i vårt samfunn. I omsorgssektoren er dette beskrevet som "pleie uten omsorg" – at vårt moderne velferdssystem har hatt en tendens til å miste selve omsorgen av syne.

Med dette utgangspunktet utvikles reformer i samfunnet som søker å gjenvinne noe av den "tapte" omsor-



gen; enten ved at ansvaret skyves tilbake til det private felt eller ved å overføre omsorg fra det private livsområdet inn i den offentlige sektoren (Jensen 1990). En ser da på den private omsorg som innehaver av viktige elementer som den offentlige omsorg ikke befordrer, det spontane, intime og personorienterte.

Det er reist kritikk mot profesjonene i helse- og sosialsektoren for deres manglende evne til innsikt i og forståelse for brukernes situasjon og de negative sidene ved profesjonelt arbeid er satt i sammenheng med en økende vitenskapeliggjøring og akademisering av helsefagene (Hamran 1987, Martinsen og Wærness 1979 og Jensen 1985).

Kritikken som er reist, har i de senere år ansporet til diskusjoner, spesielt innen sykepleieforskningen, om hvilke kunnskapsformer som bør danne basis for utdanning og yrkesutøvelse innen omsorgsyrkene. Flere ser ut til å mene at kunnskap fra hverdagslivet og privat omsorg gir en dimensjon i omsorgsarbeidet som i sterkere grad bør nyttiggjøres i helse- og sosialarbeid.

Problematikken har også blitt høyaktuell i forbindelse med HVPU-reformen. Som en konsekvens av denne skal fagutøverne jobbe i andres hjem og en antar at de ikke på samme måte som tidligere kan nytte sin fagkompetanse fra institusjonslivet. Betyr dette så at fagkunnskapen vil bli mindre framtredende enn før og at det vil kreve en større andel av kunnskap fra hverdagslivet i framtiden?

Forut for prosjektet hadde vi den antagelsen at yrkesutøvere på de nye arenaer vil stå overfor større kompleksitet enn i tradisjonelt institusjonsarbeid, og som tvert imot vil stille øket krav til *faglighet, kunnskap* og *profesjonalitet* hos vernepleiere.

I prosjektet har vi undersøkt hvilke kunnskapsformer studentene nytter i sin praksis, og vi har sett at både det vi kan benevne som *hverdagskunnskap* og *fagkunnskap* har vært sentrale kunnskapsformer. Hverdagskunnskap er vanskelig både å oppdage og beskrive, men også å behandle på en "vitenskapelig" måte. Det viser seg imidlertid at i praksishverdagen til studentene er mye slik kunnskap tatt i bruk, og at studentene ser nytteverdien av denne kunnskapen. Mye av en vernepleiers profesjonelle arbeid foregår nettopp i hverdagssammenhenger hvor de er sammen med de funksjonshemmede i dagliglivets gjøremål.

Slik hverdagskunnskap kan imidlertid ikke komme istedet for fagkunnskap. Hjemmebasert Omsorgspraksis aktualiserer på en spesiell måte hverdagskunnskapen og behovet for den. Men hverdagskunnska-

pen er i sin form både skiftende, flertydig og selvmotsigende og den må tydeliggjøres for å brukes i en yrkessammenheng. I vår sammenheng ser vi behovet for å "kultivere" fram slik hverdagskunnskap, slik at den blir anvendelig i en faglig sammenheng.

Fagkunnskap innbefatter mange typer kunnskaper og ferdigheter, evner og innsikter, holdninger og verdier – som tilsammen danner en yrkesutøvers fagkunnskap. Gjennom vår undersøkelse har vi også sett at fagkunnskapen som aktualiseres i denne praksisperioden langt fra bare er hentet fra teori formidlet gjennom vitenskapene. Vi har sett at studentenes *personlige* sider på en spesiell måte blir utfordret i denne praksisformen, og at de får stor kunnskap om seg selv og sine emosjonelle sider og relasjonsferdigheter som omsorgsyter og samarbeidspartner. Det nære møtet med funksjonshemmede i eget hjem og over såpass lang tidsperiode ser også ut til å ha befordret læring som vi vil tro er vesentlig i utvikling av etisk bevissthet, som respekt, empati og solidaritet.

Dette er nyttige og viktige erfaringer som praksis kan gi. Men erfaringer og oplevelser kan være flyktige, og hvis studentene skal kunne gripe erfaringene og gjøre dem til varig læring, må de få anlednig til å dvele ved



Marit Pettersen er høgskolelærer ved Bergen Helse- og Sosialskole.

dem. Det er her veilederordningene kommer inn. Studentene får i denne praksisperioden sammen med erfarne fagfolk anledning til å reflektere over sine opplevelser og erfaringer, sette ord på dem, knytte teori til dem og derved gjøre dem mer begrepsmessig varige. Det ser ut til at den tette veilederordningen og organiseringen av Hjemmebasert Omsorgspraksis som parallellpraksis på en god måte har knyttet sammen teori og praksis for studentene. Utover det rent læringsmessige ser også denne tette veiledningsordningen ut til å ha



vært helt nødvendig som et "sikkerhetsnett" i en, for studentene meget krevende praksissituasjon.

Når det gjelder vernepleieres fagkunnskap er den foreløpig lite skriftliggjort, men yrkesgruppen har slik vi ser det en felles forståelse av hvordan yrket utøves og opplever en sterk forankring i en kultur av felles kunnskap, verdier og handlinger. Men mye av vernepleieres kunnskap er med andre ord "taus", usynlig eller inneforstått. I vår undersøkelse ser vi at studentene, gjennom sine refleksjoner og sin formidling til oss har bidratt til å synliggjøre deler av denne viktige kunnskapen.

Om rolleutforming

Når vi som helse- og sosialarbeidere skal inn i den private sfære for å utøve et yrke, krysser vi grenser som vil få innvirkning på måten vi skal jobbe på og på forholdet mellom oss og de som bor der og som skal motta omsorg. Karen Jensen (1987) karakteriserer arbeidet som skal foregå i hjemmet som en *"virksomhet i et grenseland"* mellom den offentlige og den private sfære. Offentlig og privat omsorg innebærer vidt forskjellige relasjonsforhold mellom partene. I den private omsorg er forholdet mellom omsorgsyter og omsorgsmottaker likeverdig, mens i det offentlige er den som mottar omsorg i et avhengighetsforhold som gjør han/hun til den statusunderlegne, hevder Kari Wærness (1982).

En kan ikke da uten videre overføre rollene fra institusjonsomsorg til hjemmet. Kan denne praksisformen synliggjøre dilemmaet ved det å ha et profesjonelt oppdrag i et privat hjem?

Undersøkelsen vår har vist at arenaen stiller andre krav til studenten i relasjon til "klienten" enn i tradisjonell form for praksis. Vi har sett hvordan studentene kommer inn i hjemmet og at kontaktetablering mellom student og den funksjonshemmede/familien er en krevende prosess. Usikkerhet preger alle parter, og for studentene ser det ut til at første fase i praksis er dominert av forsiktighet, en ydmyk holdning og respekt for de personene de har praksis hos, og deres normer og regler for hvordan de vil ha det i livet sitt.

Arenaen innebar også en grobunn for et godt samarbeid mellom partene. Dette samarbeidsforholdet bygde på at de sammen prøvde seg fram, avklarte forventninger de hadde til hverandre, utnyttet hverandres kompetanse for å finne et balansert og likeverdig forhold seg imellom. Men ikke i alle situasjoner falt dette like enkelt og naturlig. Vi har vært vitne til mange situasjoner som studentene har vært opp i som bærer preg av



uforenlige forventninger og krav knyttet til rolle. Vi ser at praksisformen har satt studenter på krevende prøver, og at de har hatt tildels sterke personlige opplevelser i sin samhandling med funksjonshemmede og familien. Eksempler på dette er problem knyttet til nærhet og distanse i forholdet, det å tåle usikkerhet, og det å være i konfliktsituasjoner.

Det vil her være rimelig å stille seg spørsmål om skolens behov for å gjennomføre en slik praksis i hjemmet påfører også de som *bor* der urimelig store belastninger. Studentene var svært opptatte av dette spørsmålet og om skolen misbrukte folk for å oppnå pedagogisk gevinst. Vi har innhentet informasjon fra familiene om dette, og det er klart at de kan komme i en sårbar posisjon. En familie har kommentert det slik: "Studenten får innblikk i hele familiedynamikken, man bor på mange måter i et utstillingsvindu . . ."

På en annen side er de aller fleste svært positive til denne Hjemmebaserte Omsorgspraksisen og mener at den er nærmest en *forutsetning* for å forstå deres livssituasjon og for senere å møte de nye utfordringene vernepleiere står overfor. Til tross for den belastningen det må være å ha en student hjemme hos seg på denne måten, ser det ut til at idealisitiske motiver som investering i god framtidig yrkesutøvelse, har overskygget vanskene.

I hjemmebasert åpen omsorg antar vi at forhandlinger for å fordele oppgaver, ansvar og funksjoner vil bli en stor utfordring. Hvordan blir avgjørelser tatt om offentlig bistand i folks hjem? På hvilken måte skal brukeren påvirke sin situasjon? Hvordan skal samarbeidet mellom etatene og profesjonene fordeles?

I alt organisasjonsutviklingsarbeid vil omstilling stå sentralt. For at en omstilling skal bli vellykket må partene synliggjøre sine posisjoner, formidle egne preferanser, men samtidig være innstilt på at tradisjonell måte å løse situasjoner på ikke alltid blir aktuell i framtida. Forhandlingene vil skje både på offisielt og uoffisielt plan. Tause forhandlinger må bli satt ord på og partene må lære "forhandlingskunsten" for å komme til et godt resultat.

I vårt prosjekt har vi vært opptatt av å finne ut om studenter kommer i forhandlingsposisjoner, hva forhandlingene handler om, hvem de forhandler med og hvordan dette artet seg.

Når vi har sett på studenters erfaring på dette området i praksis, blir vi grepet av at de var satt i vanskelige forhandlingssituasjoner. Både i forhold til familien og den funksjonshemmede og i forhold til betalte hjel-



pere i forskjellige kontekster har de stått overfor store utfordringer. Delvis har praksisen vært preget av at de har måttet skaffe seg en posisjon og rolle som det ikke var rom for i utgangspunktet, og delvis av å finne løsninger i konfliktfyllte situasjoner. De har hatt sine strategier for å komme i en konstruktiv posisjon, men strategiene har vært benyttet på intuitiv basis. Her ser vi store utfordringer til utdanninga.

HBO-praksis var en lang praksis, og den første praksisperioden i utdanninga. Kunne de utvikle en selvstendighet her? Og var det rom for studentinitiativ og selvstendighet i en slik form for praksis? Et stadig tilbakevendende spørsmål studentene har stilt har vært knyttet til usikkerheten og tvilen om hvor mye initiativ en kan ta i et privathjem. Å finne handlingsnormen og en trygghet i situasjonen, handler mye om å forstå hverandres forventninger. Dette krever tid. At studentene og familien/funksjonshemmede faktisk hadde flere måneder til rådighet, mener vi har vært avgjørende for muligheten til å finne en selvstendig rolle og funksjon. De fikk erfaring med å ta ansvar, fylle "tomrom" i omsorgskjeden og yte viktige bidrag overfor den funksjonshemmede og familien.

Rollene studentene utvikler kan ikke uten videre sammenlignes med profesjonelle yrkesutøveres rolle i deres arbeid. Likevel har vi vært opptatt av om studentene begynner en profesjonaliseringsprossess i denne formen for praksis. Vi har også dvelt ved diskusjonen om profesjonell og amatørisk virksomhet og om det å bli profesjonell i ordets rette forstand (regelstyrt, oppgaveorientert, forkynnende osv.) i det hele tatt er noe mål for helse- og sosialarbeidere, om kritikken mot omsorgsarbeidere skal tas til følge.

Marit Pettersen/
Brit Hauger Garnes

"Hvordan har de det?"

Det foregår et omfattende pionerarbeid i skoleverket, men trass i de gode intensjoner, kan den integrerte virkeligheten fortone seg annerledes enn vi liker å tenke oss den.
– Vi må stille spørsmål om vi gir psykisk utviklingshemmede de beste vilkår for vekst og trivsel ved å tilby det samme jordsmonn som andre får. Fratar vi funksjonshemmede retten til å være funksjonshemmet på egne premisser, til å omgås likesinnede, men legger listen der det passer oss? spør Torill Rønsen Ekeberg ved Spesialhøgskolen i en undersøkelse som danner grunnlag for hovedfagsoppgave.

Undersøkelsen tar for seg ti barn og unge i Follo-regionen som alle har Down syndrom. De går i vanlig skole, fra 1. til 8. klasse. Felles for alle er at foreldrene, eller de foresatte, har jobbet hardt for å få barna sine inn i den ordinære grunnskolen, og samtlige har lagt stor vekt på det sosiale aspektet ved å ønske barna i en vanlig skoleklasse. De ville gjerne at barnet skulle gjøre seg kjent i nærmiljøet, samtidig som de ville at folk i nabolaget skulle bli kjent med deres barn. Håpet var at folk ville forholde seg til barna på en naturlig måte og ikke føle seg forpliktet til "å ta seg av" den utviklingshemmede.

Alle ti elevene gir yttrykk for at de trives i sin nye hverdag, og alt tyder på at de møtes med omsorg, respekt og forståelse fra sine omgivelser. Men sosialt integrerte er de ikke, i

betydningen aktive deltagere som gir og tar. Samspillet i klassen er minimalt, selvfølelsen hos elever med Down syndrom virker lav, de blir "nulla ut", som en uttrykte det i intervjuene.

Uttalelsene fra lærerne kan tyde på at de også er usikre på hvor vellykket integreringen har vært: "Det er vel ordet integrert da som jeg synes ikke passer i det hele tatt. Hun er i veldig liten grad integrert. Jeg synes kanskje hun er en øy i klassen, og det er jo litt sårt. Men vi må jo være realistiske. Hvordan kan du bli integrert der det foregår ting langt over hodet på deg? Skolen må jo ta imot alle elever, men det er så stort gap etterhvert at det er veldig vanskelig. Hun er en elsket lillesøster, men ikke noe mer enn det."



Fratar vi funksjonshemmede retten til å være funksjonshemmet på egne premisser? spør Torill Rønsen Ekeberg (bildet).

Skoledagen

Ingen av de ti har vanligvis følge med andre elever på skolevei. Flere av de foresatte mener barnet liker det best slik, de ønsker ikke å tvinge seg på medelevene, så hvis ingen tar kontakt, går de helst alene.

I klasserommet er det liten samhandling, ikke minst fordi utviklingen hos elever med Down syndrom går saktere og gjør avstanden større.

Friminuttene blir på mange måter den viktigste arena for å iaktta hvor vellykket integreringen er, påpeker Rønsen Ekeberg. En integrert elev kan sitte i samme rom som klassekameratene alle arbeidstimene i løpet av uken. Likevel er han eller hun ikke integrert dersom fellesskapet med de andre forsvinner i det øyeblikket barnet sendes ut i fri lek. Og det er nettopp det som skjer. I friminuttene går elevene stort sett rundt alene uten at de andre medelevene tar initiativ til å få dem med i leken. Bare unntaksvis tar elever som har lite med andre å gjøre eller jenter som vil være "mammaer" kontakt med de integrerte på eget initiativ. Ingen lærere vet om situasjoner i friminuttene der de andre elevene naturlig synes det er attraktivt å være sammen med elevene med Down syndrom. I ni at ti tilfeller gir klassestyrer klart uttrykk for at eleven går mye alene eller aktiviseres av assistenten eller en annen lønnet voksen.

Enkelte vellykkede eksempler på samhandling oppstår bare i tilfeller der dyktige voksne fra tid til annen lykkes i å trekke igang aktiviteter der

både den integrerte eleven og de andre synes det er morsomt å delta. Med det normale samværet med medelevene uteblir.

Forskjell på folk

Torill Rønsen Ekeberg tror ikke det er mulig og gjør nevneverdig mer enn det som er praksis i dagens Follo for at elever med Downs syndrom skal trives og bli sosialt akseptert i vanlig klasse. De reelle forskjellene er såpass store (og økende med alder) at grunnlaget for ekte samspill mellom elevene er lite. Medelevene kan og bør læres opp til å vise ansvar og bry seg om, men uansett vil det i stor grad handle om "å ta seg av".

– Vi må stille spørsmål om vi gir psykisk utviklingshemmede de beste vilkår for vekst og trivsel ved å tilby det samme jordsmonn som andre får, sier hun. – Eller er det slik som professor Nils Christie sier at usedvanlige mennesker trenger usedvanlige livsbetingelser? I vår iver etter å gjennomføre integrering, må vi ikke glemme at psykisk utviklingshemmede ikke blir noe annet selv om vi flytter dem ut av institusjonene og spesialskolene. For dem er det normalt å være utviklingshemmet, og da må vi heller ikke forsøke å usynliggjøre avviket. Det ligger ingen ovenfra-og-nedad-holdning i dette, tvert imot; vi innser avviket og samtidig behandler hver enkelt med respekt.

– Hva er bakgrunnen for denne usynliggjøringen av avvik som vi opplever i økende grad? spør Rønsen Egeberg. Vi fornekter det som er annerledes. Vi vil ikke vite av forskjellene, de er ubehagelige for oss og vi later som det meste er likt. Er det noe ved vårt moderne, stadig mer strømlinjeformede samfunn som gjør at det passer best å nøytralisere alt som er annerledes? undrer, Torill Rønsen Ekeberg.

Nyanserte løsninger

Hun etterlyser nyanserte løsninger i framtidens skole. Grunnskolelovens mål om at alle skal ha opplæring i samsvar med sine evner og anlegg må settes høyere enn et ønske om å være i samme klasserom til enhver tid. Elever med Down syndrom bør ha tilhørighet i vanlig klasse, være der så mye at de blir kjent, men dessuten få muligheter til å treffe likesinnede fra andre skoler eller tilogmed andre kommuner.

Vi må skape arenaer for kontakt som vil være sosialt utviklende. Det er her elevene opplever ekte vennskap, det er her de får realisert seg selv. Om dette skal gjøres i skolens regi eller ordnes som fritidstilbud, får andre ta stilling til.

– Vi må vokte oss for å komme dithen at psykisk utviklingshemmede hindres i samvær med likesinnede fordi vi da tror at vi segregerer, sier Rønsen Ekeberg. – Elever kan godt være segregerte i en tilsynelatende integrert situasjon. Likeledes er det fullt mulig å være integrert i en sammenheng som defineres som segregert.

– Det er ikke så sikkert at det jeg oppfatter som best for meg automatisk er det også for alle andre, sier Torill Rønsen Ekeberg.

Spesialundervisning:

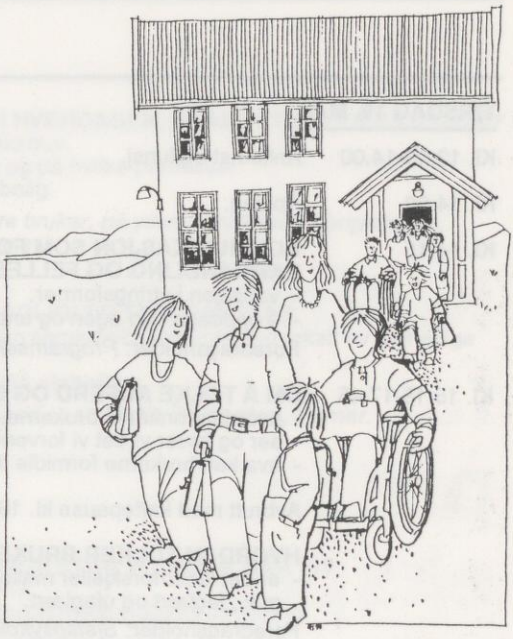
Foreldre vet ikke om barnet får nok hjelp

Skremmende liten informasjon

Mange foreldre vet ikke om barnet får nok hjelp. De er ikke sikre på hva som blir gitt og om det er den riktige hjelpen. Hele 30% som søkte til Frambu visste ikke i januar hvor mange timer med spesialpedagogisk hjelp barnet ville få i inneværende skoleår.

Aashamar har gjort en undersøkelse blandt 95 familier med barn i alderen 0 - 16 år som har deltatt på korttidsopphold ved Frambu Helsesenter våren 1991. Aktuelle var bare de (77 elever) som fikk spesialpedagogisk hjelp etter grunnskolelovens 8, pkt. 1 og 6, som gir slik rett etter sakkyndig vurdering.

– Foreldre får for dårlig informasjon om hva som blir gitt av spesialundervisning til deres barn. Dette fører bl.a. til at klageretten når det gjelder tildeling av spesialundervisning er lite reell, framholder rektor Christian Aashamar ved Frambu Helsesenter.



Undergraving av klageretten

Det er all grunn til å spørre om foreldrene får nok informasjon om sine rettigheter, påpeker Aashamar. Undersøkelsen omfatter ressurspersoner som svarer eksakt på andre spørsmål i undersøkelsen. Et minimum av informasjon må være

1) Kjennskap til skolens halvårsrapport
2) Kjennskap til innholdet i søknaden
3) Opplysning om at de kan anke/klage

– Det er også urovekkende at svar på søknadene kommer så sent. I undersøkelsen ble de siste svar samlet inn i april/mai. Men bare 2 - 3 av gjenstående 18 hadde fått svar. Så sene svar gjør ankemuligheten lite reell, slår Christian Aashamar fast.

TIRSDAG 19. MAI

Kl. 12.00-14.00 Ankomst og lunsj.

Kl. 14:00 Åpning.

Kl. 14.15 **KOMMUNIKASJON SOM FORUTSETNING FOR SAMHANDLING OG FELLESSKAP.**
- variasjon i ytringsformer.
- å oppdage min egen og andres verden.

Foredragsholder: *Programsekretær* **Erling Lægreid,** *NRK.*

Kl. 15.15-17.45 **OM Å TOLKE ADFERD OG SPRÅK.**
- hvordan forstår vi brukerne.
- ser og hører vi det vi forventer å se og høre.
- hva kan brukerne formidle til oss.

Avbrutt med kaffepause kl. 16.15.

HVORDAN TOLKER BRUKERNE VÅRT SPRÅK OG ADFERD.
- er det kulturforskjeller mellom helsepersonell, skolen, skolepersonell m.v., faglært og ufaglært.

Foredragsholder: *Sjefspsykolog dr. psychol.,* **Willy-Tore Mørch,** *Vestre Hougen Behandlingssenter.*

Kl. 20.00 Middag.

ONSDAG 20. MAI

Kl. 09.00-11.30 **DET SEKSUELLE SPRÅK I HVERDAGEN.**
- hva er seksualitet - hva er erotikk.
- grensen mellom erotisk og seksuell erfaring og misbruk - psykologiske skadevirkninger.
- reaksjoner på seksuelle overgrep.
- psykisk utviklingshemmede som overgripere.

BEHANDLING AV MENNESKER MED PSYKISK UTVIKLINGS-HEMNING SOM HAR VÆRT UTSATT FOR MISBRUK.
- dagliglivets terapi.

Foredragsholder: *Spesialist i klinisk psykologi,* **Jens Erik Skår,** *Hinna.*

Kl. 11.45 **HABILITERINGSTEAMENES KOMPETANSE VED SEKSUELLE OVERGREP.**
- er kompetansen tilstrekkelig etter dagens forhold.
- på hvilken måte kan denne spesialistkompetanse videreutvikles og utnyttes.

Foredragsholder: *Seksjonsoverlege* **Roy Nystad,** *Habiliteringsteamet, Ullevål Sykehus.*

Kl. 13.00 Lunsj.

GRAM

Kl. 15.00 **SELVBESTEMMELSE I HVERDAGEN, REALITET ELLER ILLUSJON?**
- økonomi, kosthold, fritid m.v.
- hvem bestemmer hva og på hvilke premisser.
- tilsyn / kontroll i egen bolig.

Foredragholder: *Tidligere bruker, nå yrkesaktiv* **Bjørn Torgerhaug,** *Trondheim.*

Kl. 16.15 Kaffe.

Kl. 16.45 **ORGANISERING AV DAGLIGLIVETS TJENESTER.**
- tverretatlig og tverrfaglig samarbeid / samordning lokalt av helhetlige tjenester.
- bolig, skole, arbeid, fritid, støttetiltak.

Foredragsholder: *Cand.ped.spes.* **Marit Strømstad,** *Hamar.*

Kl. 19.30 Middag.

TORSDAG 21. MAI

KL. 09.00-09.45 **RETTSSIKKERHET - HVOR STÅR VI? HVOR GÅR VI?**
- hva er et reelt rettsvern?
- hovedpunkter fra rettssikkerhetsutvalgets innstilling.

Foredragsholder: *Byråsjef* **Petter Kramås,** *Sos.dep.*

Kl. 10.00-11.30 **BRUKERNES KLAGEADGANG I HENHOLD TIL LOVER OG FORSKRIFTER.**
- bl.a. med bakgrunn i lov om sosial omsorg, barnevern og kommunehelsetjenesten.
- aktuelle endringer.

RETTSSIKKERHETSSPØRSMÅL I HVERDAGEN
- nye utfordringer som en konsekvens av reformen.
- oppgaver og ansvar for hjelpeverge.
- samtykke.
- avtale.

Foredragsholder: *Jurist/kontorsjef* **Per Holger Broch,** *Fylkeslegen i Sør-Trøndelag.*

Kl. 11.30 Kaffe.

Kl. 11.45 **REFORMENS INTENSJONER - STATUS SETT FRA NFPU's SIDE.**

Foredragsholder: *Forbundsleder* **Sølvi Knudsen,** *NFPU.*

Kl. 12.30 Avslutning.

Konferanseavgift kr. 1.200,– + opphold kr. 1.980,–/1.750,–

Påmelding/opplysninger til Berg-Hansen Reisebureau, Kristiansand, tlf. 042-20 555, telefax 042-20 887

Vi forbeholder oss rett til endringer i programmet.

Psykisk utviklingshemmede i menighetslivet:

Kirkerådet tar i bruk preste-ekspertise



Oslos HVPU – prest, Morten Svendsen, skal lede et treårsprosjekt som gjelder kirkelig intergrering av funksjonshemmede i nærmiljøet.

Den tidligere HVPU – presten, som i 10 år var prest for 22 institusjoner i Oslo, skal nå bruke sin arbeidserfaring med psykisk utviklingshemmede i menighetene over store deler av landet.Kirkerådet stiller kontor, ifølge Aftenposten, mens Kirke, utdannings – og forskningsdepartementet betaler regningen. Departementet skal bl.a. bruke midler ved salg av prestegårder til dette treårsprosjektet.

– Det er viktig for kirken å ha en slik erfaren person som ressurs for menigheter og prester, påpeker Oslobiskop Andreas Aarflot, som sier at han i flere år forgjeves har forsøkt å få hovedstadens ledelse med på en fortsettelse av Morten Svendsens arbeid.

Besteforeldreseminar

Besteforeldreseminar arrangeres i USA. Besteforeldre til barn med funksjonshemminger kan bli familiens beste støtte i en vanskelig hverdag.

Men besteforeldre kan også legge stein til byrden når familiens nyfødte har medfødte skader. Begivenheten i familien, som var møtt med forventning og glede, kan fort bli til kaos av ren skuffelse over barnets tilsatand.

Dette er amerikanske erfaringer – og presentert i "I.H – Revue". Det var organisasjonen "Fathers of children with special needs" som engasjerte *Donald J. Meyer* og *Patricia V. Vadasy* ved University of Washington. Den ønsket å kartlegge problemene i byen Seattle og gi impliserte en nøktern informasjon. Målet var å skape et tryggere nettverk rundt sårbare familier.

Reaksjoner

Besteforeldres reaksjon på det funksjonshemmede barnet kan være så ymse: Noen nekter å se problemene ("Det er ikke noe galt med ham"), noen bagatelliserer tilstanden ("han vil vokse det av seg"), andre får panikk og hevder med full tyngde institusjonsplassering av barnet, trekker seg selv tilbake ute av stand til å se barnet, berøre det, være det sammen med eller til og med snakke om det. Alle føler dyp sorg og smerte over ikke å kunne hjelpe sine barn, har bekymring med tanke på framtiden, føler utilstrekkelighet i forhold til kampen og styrken som trengs. Eller som en bestemor uttrykte det: "Hjertet blør for ham, for hva han kunne ha vært og skulle ha vært... Jeg føler sorg og sinne for hva denne fødselen betyr for min elskede datter..."

Men trass i medfølelsen er besteforeldrereaksjonene til liten hjelp og støtte for unge, usikre foreldre som strever med å forholde seg til en usikker diagnose og en tøff virklighet.

Informasjon!

– Besteforeldre trenger informasjon. Manglende informasjon skaper stress og overdreven bekymring,slo forskerparet fast. – I likhet med folk flest vet de ikke nok om følger av barnets skader. Mange fikk formet sine holdninger flere tiår tilbake. Mange har aldri hørt om tidligstimulering, opplæringsprogram og utviklingsmuligheter.

Paret har nå hatt en serie med lørdagsseminarer. Med overveldene respons. Der får besteforeldre møte andre i samme situasjon. Der får de oppdatert informasjon, og der får de snakke om hva problemene i forbindelse med barnets handikap får å si for familiens totale situasjon. De har mange spørsmål: Hva kan forskningen fortelle om barnets diagnose? Hva er barnets potensiale? Kan han utvikle språk? Kan man operere? Hvordan kan man vurdere barnets intelligens? Hvordan kan vi komme over sorgen? Hvordan kan vi som besteforeldre gi opplæring? Hva hjelper foreldre mest? Hvordan skal vi unngå overbeskyttelse ? osv.

Familiens største ressurs

Over 75% av besteforeldrene som var med i undersøkelsen er nå sammen med barna ukentlig. Jo lengre de er sammen, dessto større glede har de av samværet, heter det i forskningsrapporten, som understreker at besteforeldre kan være familiens største ressurs når hverdagens krav slår til med full tyngde.



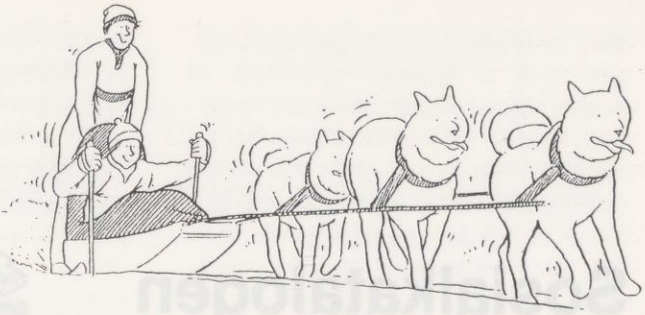
NYTT FRA SOR ✿ NYTT FRA SOR ✿ NYTT FRA

Nytt medlem i SOR er Diakonistiftelsen Nærland. Stiftelsen er opprettet av Det Norske Diakonforbund og arbeider spesielt med trivsels - og velferdstiltak for mennesker med psykisk utviklingshemming i Sør – Rogaland.

★

SORs kurs – og informasjonsutvalget (KIU) er reoppnevnt for en ny toårsperiode.

Utvalgsmedlemmene for 1992 og 1993 er Sjur Børve, Tormod Mjaaseth, Jarand Inge Sødal og Inger Turid Tonstad.



"Idretts- og aktivitetshjelpemidler"

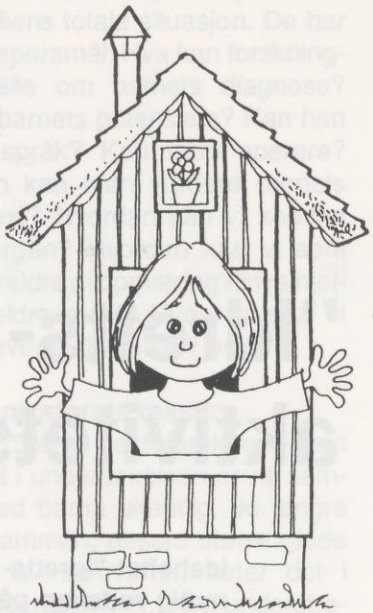
Ideheftet "Idretts- og aktivitetshjelpemidler" vil være et nyttig redskap på skoler, i idrettslag, ungdomsklubber o.a. som integrerer funksjonshemmede i sine aktiviteter.

Når forholdene legges tilrette kan nesten alle funksjonshemmede ha glede og nytte av opplevelser på hesteryggen, i svømmehallen, i pulk over vidda, rullestoldans m.m.m. Ideheftet, som er utgitt av Rådet for tekniske tiltak for funksjonshemmede (RTF), gir en samlet oversikt over hjelpemidler som er utviklet og som gjør det mulig for ulike grupper funksjonshemmede å drive fysisk aktivitet. Heftet tar for seg 17 ulike idrettsgrener knyttet til Norges Handikapidrettsforbund: basketball, boccia, bordtennis, bueskyting, curling, dans, friidrett, ispigging, padling, ridning, ski - alpint, ski - langrenn, skyting, sykling, svømming, styrkeløft og volleyball. I tillegg er det tatt med tips i forbindelse med andre aktiviteter som også mange kan ha glede av: badminton, hundekjøring, orientering, seiling, spesielle aktiviteter for synshemmede, tennis, vannski og utstyr til aktiviteter i sal.

Heftet inneholder ikke opplysninger om enkeltprodukter, men har en samlet adresseliste over ressurssentra og institusjoner som kan bidra med ytterligere informasjon på området.

"Idretts- og aktivitetshjelpemidler"
RTF-S 1991
72 sider, pris kr. 100,–
(RTF, postb. 124, Blindern 0314 Oslo, tlf. 02 - 45 20 20)

Sosialkatalogen 1991-93



Har jeg krav på stønad?
Hvilken praktisk hjelp kan jeg få?
Hvem kan jeg snakke med?
Hvor skal jeg henvende meg?

Av og til kan det være godt å ha Sosialkatalogen, som nå er kommet i ny utgave. Den gir kort og grei informasjon om regler og rettigheter innenfor trygdevesenet, helse- og sosialsektoren og om hjelpeapparatet som finnes utover landet.

Sosialkatalogen er inndelt i oversiktlige sektorer, har adresseregister og stikkordregister. Et eget kapittel om funksjonshemmede drøfter gjeldende hjelpetiltak, som omfatter bl.a.: Interesseorganisasjoner, attføring, avlastningstiltak, bostøtte, dagsentra, tekniske hjelpemidler, transportordninger, støttekontakt, lekotek, tilpasset opplæring, pensjoner o.a.

SOSIALKATALOGEN 1991-93
Universitetsforlaget
Pris kr. 78,-, 160 sider

Forøvrig . . .

. . . kan politikere og etatssjefer nå teste sine kunnskaper om funksjonshemmede. Rådet for funksjonshemmede har utarbeidet et "Pensum om funksjonshemmede" bestående av tre hefter og tre aviser som er sendt direkte til 13 000 politikere og 700 etatssjefer i alle landets kommuner.

"Pensum" inngår som en del av prosjektet "Funksjonshemmede i funksjon", målet er "Ny kunnskap og ny handling" og håpet at kommunene vil sette i verk nye tiltak som skaper bedre levekår for mennesker med funksjonshemming.

Leder i rådet for funkjonshemmede, Ann – Marit Sæbønes, sa det slik da startskuddet gikk for prosjektet: "Målet for oss er at den nye kunnskapen skal føre til handling, at kommunene setter i verk nye tiltak som gjør hverdagen bedre for kommunenes funksjonshemmede innbyggere.Tiltak som gir funksjonhemmede bedre levekår. Det er nemlig tvingende nødvendig å redusere levekårskløften mellom funksjonshemmede og ikke – funksjonshemmede i Norge".

☆

– De nye støttekontaktene må få kjennskap til mulighetene som ligger i bibliotektjenesten! Bibliotekar på Emma Hjorths Hjem, Hilde Kristiansen, slår et slag for boka ovenfor Asker og Bærums Budstikke. Folk har glede av litteratur selv om de er språkløse eller ikke kan lese. På alle bibliotek finnes fagfolk som vet hvilke bøker som skaper spenning, glede, gjenkjennelse. Det finnes musikk, eventyrvideoer og bøker lest inn på bånd, for ikke å snakke om det sosiale miljøet rundt et bibliotek!

Men brukerne er helt prisgitt sine støttekontakter, pårørende, lærere, miljøarbeidere e.a., fullstendig avhengige av andres initiativ og vilje til å gi dem opplevelse og inntrykk. Da må også disse personene få vite at tilbudene finnes!.

Biblioteket på Emma Hjort er finan-

siert av fylket, men bibliotekaren regner med at Bærum kommune vil overta ansvaret når sentrainstitusjonen legges ned. Biblioteksjefen på sin side lover nye brukere nødvendig oppmerksomhet, men ring på forhånd, så blir det satt av tid. Reformen for mennesker med psykisk utviklingshemming har skapt en ny gruppe brukere som trenger en trygg førsteinnføring. En egen stilling er opprettet i noen kommuner med svært vellykket resultat. Også Bærum kommune har søkt om en halv stilling, men venter på svar.

☆

. . . "Dissimilis" og utrettelige *Kai Zahl* imponerer polske myndigheter, kan vi lese i en rekke aviser. Gruppen opplevde nylig en fantastisk mottakelse i den polske hovedstaden, hadde møter med fagfolk og regjeringsmyndigheter og opprettet kontakter med tanke på nye knoppskytinger. Warszawa vil etter dette bli Dissimilis' hovedsete for arbeid i Øst-Europa.

– Like viktig som ulltepper og medisiner må det være å skape gode holdninger til psykisk utviklingshemmede, påpekte Dissimilis-lederen i samtale med utenriksminister Thorvald Stoltenberg tidligere i vår.

– Dra og fortell dem det. Vi betaler, var svaret han fikk. I mars dro de, og resultatet er altså at det ventelig kommer Dissimilis-grupper også i Øst-Europa.

– Vi trenger toleranse, slo myndighetene fast. Mennesker med psykisk utviklingshemming er lavt prioritert, plasseres på overfylte aldershjem, får dårlig stell og ingen impulser. Utviklingshemmede uten familie lever et nedverdigende liv.

Polakkene har imidlertid et stort ønske om å danne en gruppe etter Dissimilis-modellen. En kontaktperson i Warszawa skal fungere som formidlingsinstans mellom det polske fagmiljøet og Landsforbundet Dissimilis i Norge.

Norske Meierier
Postboks 9051 Vaterland
0134 OSLO 1

Sparkjøp
Peter Bechsgt. 8
8650 MOSJØEN

Teknisk Byrå Dahl A/S
P.b. 3320
9001 TROMSØ

Sylinderservice & Motor A/S
Stjørdalsvn. 5
7005 TRONDHEIM

Thomson Willet A/S
Vinjegt. 2
3002 DRAMMEN

STATOIL

WARNER MUSIC NORWAY

Lorentzens Skibs A/S
P.b. 1506 Vika
0117 OSLO 1

Parfymelle
SUNNHET & SKJØNNHET
Iris Parfymeri Lillesand

pronova
Forsikringsmeglere A S
P.b. 2201, 7001 TRONDHEIM



Hotel Norge
Lillesand

LILLESANDS SPAREBANK
OPPRETTET 1852
Tlf. 70 666
Lillesand

Verdens ledende produsent
av skips- og landstasjoner innenfor maritim satellittkommunikasjon

Philip Hauge (H)
Postb. 205, 5051 Nesttun
Tlf. 05 - 10 26 00

ABB Nera AS
Postboks 91
1361 BILLINGSTAD
Tel.: (02) 84 47 00
ABB
ASEA BROWN BOVERI

Joh. S. Knudsen Eftf.
BAKERI og KONDITORI
Østregaten - Lillesand

EILAG
Divisjon Teknikk avd. Bergen
P.b. 18, 5051 NESTTUN

Ole Olsen
Supermarked
Lillesand

Fet Kommune
1900 FETSUND

Skoservice
2900 FAGERNES
Tlf.: 063.60 302

Romsli
Oddvar Solbergs vei 83
0970 OSLO 9

Hemsedal Kommune
Helse- og sosialetaten
3560 HEMSEDAL

MARNARDAL KOMMUNE
4534 MARNARDAL

Mjøndalen Trykkindustri A/S
Postboks 7, 3055 KROKSTADELVA
Tlf.: 03-87 64 55

Evensens Bakeri
Storgt. 1
1800 ASKIM

Rørås Kommune
Tiltak for funksjonshemma
Opplæring
Arbeid
Boligservice
Fritidstiltak
Samordning
Brukarretta tiltak
Ta kontakt for meir informasjon

Stordal Kommune
6250 STORDAL

De norske Bokklubbene
Vollsvn. 13a
1324 LYSAKER

Songdalen Kommune
Pleie- og Omsorgsetaten
4645 NODELAND

Birger Gran A/S
Sandviksvn. 18
5035 BERGEN-SANDVIKEN

SALTDAL KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
8250 Rognan

HAMAX
Part of the Møller Group
P.b. 1540
1670 KRÅKERØY
P.b. 553
1501 MOSS

Viking Renhold A/S
Glads vei 3, 0492 OSLO 4
Tlf.: 02-15 45 10

Inger Sørensen A/S
Fiskehallen
0150 Oslo 1. Tlf.: 02-42 14 80

NORDKRONEN
P.b. 1504
4004 Stavanger

Gunnar Stenberg A/S
P.b. 10 Manglerud
0612 OSLO 6

Den nordenfjeldske Bykreditt
Munkegt. 21
7041 TRONDHEIM

Sentrum Diesel
P.b. 509
9001 TROMSØ

Steinkjer Kommune 7700 STEINKJER	**Fredrikstad og Omegn Avløpsanlegg** 1631 GAMLE FREDRIKSTAD
Nycomed Pharma P.b. 4284 0401 OSLO 1	**Sula Kommune** 6030 LANGEVÅG
Strømsø Apotek Tollbugt. 2 3044 DRAMMEN	NORSK HJELPEPLEIER FORBUND Tvetenvn. 22, P.b. 151 Bryn, 0611 OSLO, Tlf. 02 - 64 13 50
Eidesvik & Co. 5443 BØMLO Tlf.: 054-24 102	**Finnås Kraftlag** 5430 BREMNES
SOBBL SARPSBORG OG OMEGNS BOLIGBYGGELAG St. Marie gt. 47 - Tlf. 15 52 22	**Terjes Mat** 5060 SØREIDGRENDLangåpent hver dag
Maskinell Snøservice A/S P.b. 199 Økern 0501 OSLO 5	**Svane Apoteket** Kongensgt. 14B 7011 TRONDHEIM
Harinor A/S Dokkskjærskaien 5006 BERGEN	INGEBJØRG Almankås a.s HUSFLIDSENTER 3800 Bø i Telemark. Tlf.: 03-95 01 36
Støtt arbeidet for psykisk utviklingshemmede	**HARSTAD KOMMUNE** HELSE- OG SOSIALETATEN 9400 Harstad
Kvam Herad 5600 NORHEIMSUND	**Stavanger Maritime vg. skole** Kalhammervn. 54 4007 STAVANGER
Seksjon Katalogen P.b. 6701 St. Olavs pl. 0130 OSLO 1	**DnB Investor A/S** P.b. 1614 Vika 0119 OSLO 1

Snertingdal Auto A/S
2826 SNERTINGDAL
Tlf.: 061-84 335

Tinn Kommune
Torggt. 1
3660 RJUKAN

Sør-Varanger Kommune
KIRKENES

Scancem International Ans.
P.b. 1344 Vika
0113 OSLO 1

A/S Theodor Olsen's Eftf.
Sølvvareverksted
P.b. 4208, 5000 BERGEN. Tlf.: 05-32 00 30

ÅGE J. Monsen A/S
AUT. EL.INSTALLATØR
Installatør Trygve Haddeland
Tlf. (05) 28 89 31 - 5032 Minde

LPO Arkitektkontor
Fredensborgvn. 11
0177 OSLO 1

Phontech A/S
3178 VÅLE

Advokat G. Mack
Uranienborgvn. 12, 0258 OSLO 2
Tlf.: 02-56 10 90

Brødr. Henriksen a.s
Aut. maskinentreprenør
Østre Holm, 3178 Våle
Tlf. 033/62 094 – Mobil 094/53 843

Importør:
A/S AUTOINDUSTRI
Tlf. 02 - 20 73 30
Hauchsgt. 1, P.b. 9811 Ila, Oslo 1

Bjugn Kommune
7160 BJUGN

Dyrestua
2630 RINGEBU
Tlf.: 062-81 914

WL Vestfal-Larsen & Co. A/s
Shipsowners and Managers

HATTFJELLDAL KOMMUNE
HELSE- OG SOSIALETATEN
8690 Hattfjelldal

Bruland Lågpris
6800 FØRDE

Rexroth A/S
Berghagen 1
1408 VEVELSTAD

LIC A S
Avd. Seng/Rehab
Eivind Lychesvei 19A
Boks 94
1301 Sandvika
Tlf. 02 - 54 38 50
Fax 02 - 54 65 31

Vestlandske Bygg A/S
Postboks 396, 5501 HAUGESUND
Tlf.: 04-71 33 44

Sigmund Ruud A/S
Kirkevn. 57
0368 OSLO 3

Norske Trekningslister
P.b. 520
3101 TØNSBERG

Venor A/S
Alt i teltutstyr
9520 KAUTOKEINO. Tlf.: 084-56 622

Welle & Sønn
Aut. Trafikkskole
Røysegt. 17, 6003 ÅLESUND

PEISFORUM A/S
TELEFON/TELEFAX (02) 65 40 88
OLE DEVIKS VEI 18, 0666 OSLO 6

SMV
REG. VAREMERKE
SUNNHORDALAND MEKANISKE VERKSTED
5593 Skånevik

BK Grafiske A/S
Hindervn. 4
3200 SANDEFJORD

Lindås Rør og Sanitær A/S
5100 Isdalstø
Tlf.: 05-35 17 80

A/S Forlagshuset
Kristian Augustsgt. 19 – 0164 Oslo 1

G. Dahl Kjøttforretning
Råklivn. 12
1700 SARPSBORG

J. Teigland A/S
Nesttunvn. 90
5050 NESTTUN

Tromsprodukt A/S
Søndre Tollbugt. 9
9000 TROMSØ

Lumiance Norge A/S
Belysning en gros

overhalla INDUSTRIER A-S
7864 Skogmo – tlf. 077/82 705

Norsk Glassfiber
4760 BIRKELAND
Tlf.: 041-76 444

Storvik Salong
Sjøgt. 6
8000 BODØ

Den norske Bank

Solund Kommune
5980 HARDBAKKE

Sørensen Mek. Verksted A/S
3960 STATHELLE

Bandagisten
Else M. Sangesland
Tollbodgt. 12, 4601 Kristiansand, tlf. 042/24 248

Rosenborg Gjestehus
Rosenberggt. 13
5015 BERGEN

Steinsvik Materiallager Melbu
8490 MELBU
Tlf.: 088-57 211

Steinkjer Pukkverk
Lerkehaug
7700 STEINKJER

a·s Inventor Shipping
Postboks 985, 5001 Bergen

West Soft A/S
P.b. 7598 Moa
6022 ÅLESUND

PRIMA, avd. Hvasser
3148 HVASSER

DYNO INDUSTRIER AS
DYNO
Sivile Sprengstoffer Norge
Verpen, 3475 SÆTRE
Telefon *(03) 84 12 00
Telefax (02) 31 71 83

David Jernvarefabrikk
Stovnervn. 48
0982 OSLO 9

Moen & Feste
Landskapsarkitekter MNLA
2823 BIRISTRAND

Leksvik Kommune
7120 Leksvik

Helge Tindslett
Drosjeeier
8020 VÆRØY

RISSA KOMMUNE
7100 Rissa
Tlf. 076 - 52 700

Teknisk Plast A/S
5390 KLOKKARVIK

Moestue Data
Sollivn. 26
1324 LYSAKER

UNI STOREBRAND
P.b. 1380 Vika, 0114 OSLO 1
Tlf.: 02-31 10 20

Postdirektoratet
P.b. 1181 Sentrum
0107 OSLO 1

Ørsta Stålindustri a|s
6150 Ørsta. Tlf.: 070-66550.

Storvik & Nøren A/S
P.b. 267
8301 SVOLVÆR

Nesodden Auto
Midtvn.
1458 FJELLSTRAND

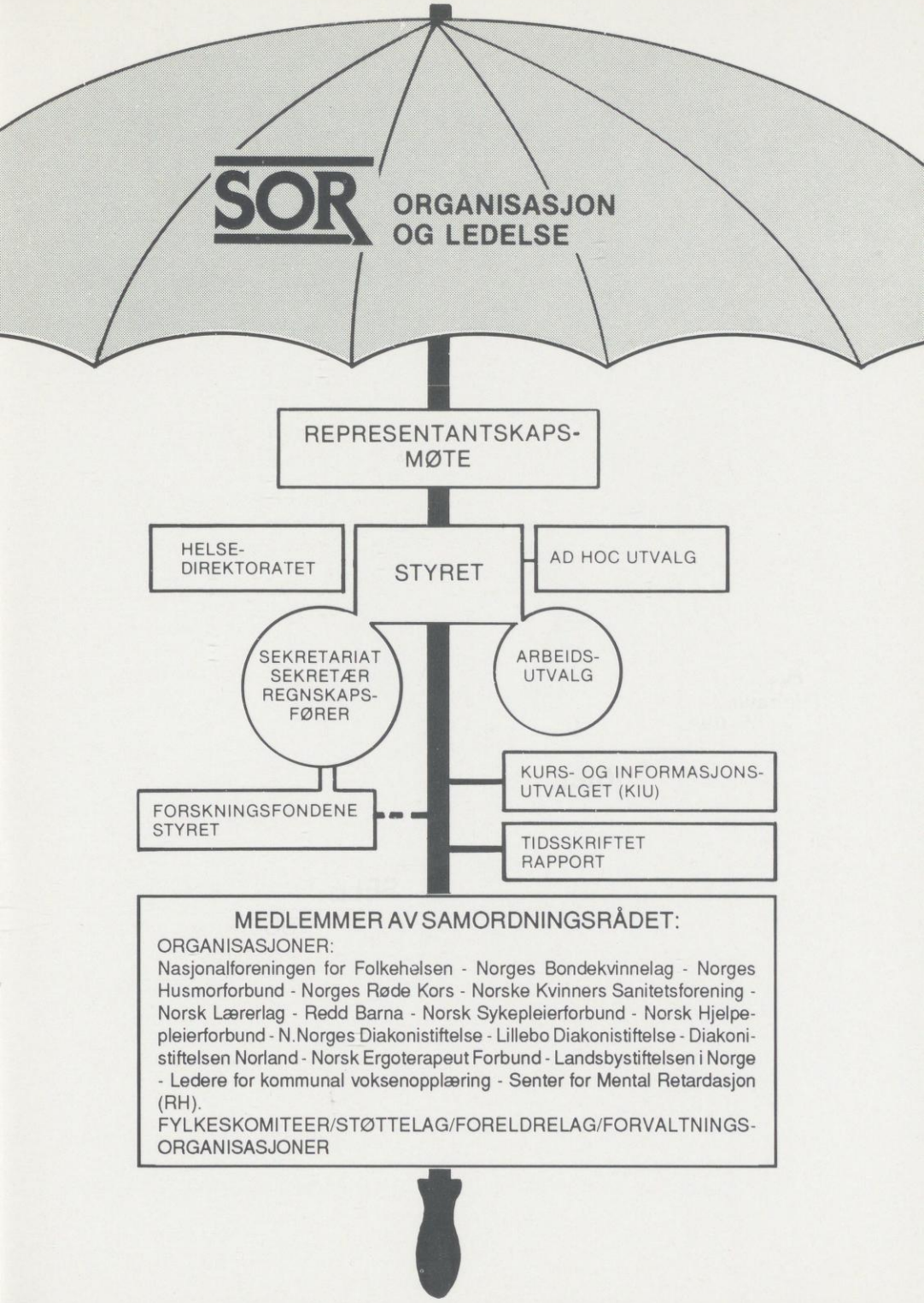
A/S Geoteam
Hoffsjef Løvenskiolds vei 31c
0382 OSLO 3

Svelvik Kommune 3060 SVELVIK	**Skedsmo Kommune** 2000 LILLESTRØM
Troms regnskap Postboks 272, 9001 TROMSØ	**Holm Bakeri** 7500 STJØRDAL
Nord Hordaland Kraftlag 5100 Isdalstø	**Jahre Motor Rogaland A/S** 4060 Kleppe Tlf.: 04-42 13 11
Rica Hotellene Haugesund A/S P.b. 356 5500 HAUGESUND	**Åmot Apotek** P.b. 49 3340 ÅMOT
KONGSBERG KOMMUNE HELSE- OG SOSIALETATEN 3600 Kongsberg	**Saltens Bilruter** 8000 BODØ
Thorvald Svenneby Sag & Høvleri 1820 SPYDEBERG	**Skipspost A/S** Postboks 63 1330 OSLO LUFTHAVN
A/S Evenes Kraftforsyning 8533 BOGEN I OFOTEN Tlf.: 082-83 476	Lier kommune 3400 LIER
A/S Rasmussen & Strand Drammensvn. 130C 0277 OSLO 2	**Hofslund Fjord Hotel** 5800 SOGNDAL Tlf.: 056-71 022
Cato Ringstad a.s Postboks 312, 1751 HALDEN	**Nuvsvåg Handel** 9582 NUVSVÅG
Malerfirma Henrik Smalberget Mobekk, 2435 BRASKEREIDFOSS Tlf.: 064-23 444	**Ulstein Kommune** Helse- og sosialetaten 6065 ULSTEINVIK

Lund Kommune 4460 MOI	**Sotra Trykk** Tlf.: 05-33 00 60 5353 STRAUME
TG Tybring-Gjedde P.b. 38 Ellingsrødåsen, 1006 OSLO	**Eiendomsanering Prosjekt A/S** Hagagt. 27 0653 OSLO 6
Nye Luther Forlag A/S P.b. 8384 Hammersborg 0135 OSLO 1	**Ullensvang Forskningsstasjon** 5774 LOFTHUS
Elnas Gavebutikk 7170 ÅFJORD	**Autokrysset A/S** 6520 RENSVIK
Nord Møre Sparebank 6490 EIDE	NORSKE LIV P.b. 2454 Solli, 0201 OSLO 2
ANDERS WILHELMSEN & CO. SHIPOWNERS & OPERATORS P.b. 452 0104 OSLO 1	**Kjeldsberg A/S** P.b. 335 8601 MO
BRØDR. BERNTSEN A/S SANDVIKA	**Braatens Sko A/S** Langgt. 2b 4300 SANDNES
Entreprenør og tømmermester **Knut Dokken** Åstadlia 8, 1362 BILLINGSTAD	**Reidar Olsen** Engros A/S Haakon VII's gt. 13, P.b. 1870, 7002 TRONDHEIM Tlf.: (07) 92 02 11
Nord Megler A/S P.b. 392 8001 BODØ	**Heas Sone Kongsvinger** P.b. 1220 2201 KONGSVINGER
Ballangen Kommune *Helse- og Sosialetaten* 8540 Ballangen	**Falk & Halvorsen A/S** Rådhusgt. 22 3015 DRAMMEN

Bussen Trafikkselskap Ægers vei 3 4632 KRISTIANSAND S	**Markveien Legesenter** Grünerløkka 0505 OSLO 5
Gulbjørnrud Sag & Høvleri 1464 FAGERSTRAND	**Nils Sperre** 6057 ELLINGSØY
Storås Bilsenter 8530 BJERKVIK	**Trondheim Rør A/S** Magnus Lagabøters vei 8 7002 TRONDHEIM
Møller-Gruppen A/s *Frysjavn. 31* *0883 Oslo 8*	**GILDE** **Nordmøre og Romsdal Slakteri A/L** Molde - tlf. 53 144
Lørenskog Energiverk 1473 SKÅRER	**Stephansen A/S** 5230 ESPELAND
GRILSTAD **- et godt navn i spekemat** 7050 Charlottenlund	**Nordlandsbanken** P.b. 1213 Vika 0110 OSLO 1
Holtålen Kommune 7480 ÅLEN	**Norweld Holding** P.b. 114 1361 BILLINGSTADSLETTA
Forsand Sandkompani A/s 4110 FORSAND Tlf. 04-64 37 74 – Telefax 04-64 37 83	**VEGA KOMMUNE** 8980 Vega
Norsk Hussoppforsikring Enebakkvn. 307 1188 OSLO 11	**Agra Industrier** P.b. 4644 0506 OSLO 5
Klæbu Kommune Helse- og sosialetaten 7060 KLÆBU	**Sandefjord Klinisk-Kjemisk-Lab.** Bjerggt. 44 3200 SANDEFJORD

Arthur Hurum & Co. A/S Østensjøvn. 27 0601 OSLO 6	**Postmuseet** P.b. 1181 Sentrum, 0107 OSLO 1 Man. - fre. kl. 10.00-15.00
Skjærstad Kommune 8100 MISVÆR	 NORGES HYPOTEKINSTITUTT CONRAD MOHRS VEG 29 POSTBOKS 38 – 5032 MINDE TELEFON 05/28 32 25
Optura A/S P.b. 220 3101 TØNSBERG	**Optiker Bjørn Ramberg** Storgt. 23 3320 VESTFOSSEN
HONDA **HASCO MOTOR** 3002 Drammen. Tlf.: 03-83 30 85	**Nymark A/S** Halkjelsgt. 20 6100 VOLDA
Hemne Kommune 7200 KYRKSÆTERØRA	**Gildeskål Kommune** Helse- og sosialetaten 8140 INNDYR
A/S Metode Renhold Vanavn. 34, 1500 MOSS Tlf. 09-26 71 11	UNI STOREBRAND Langsævn. 4, 4800 ARENDAL. Tlf. 041/17 100
Skjervøy Apotek Strandgt. 45 9180 SKJERVØY	**A/S VESTSINK** 6080 GURSKØY Tlf.: 070-83 097
Balsfjord Kommune *Helse- og Sosialetaten* 9050 Storsteinnes	**SELBU KOMMUNE** HELSE- OG SOSIALETATEN 7580 Selbu
Norwegian Talc Hellvik A/S 4365 Hellvik Tlf.: 04-49 68 77	**Kjølberg Optiske A.S.** Brøtergt. 2 – 2000 Lillestrøm
Den norske Industribank P.b. 448 0104 OSLO 1	**Den off. Tannhelsetjeneste** P.b. 220 1701 SARPSBORG


SOR
ORGANISASJON
OG LEDELSE
REPRESENTANTSKAPS-
MØTE
HELSE-
DIREKTORATET
STYRET
AD HOC UTVALG
SEKRETARIAT
SEKRETÆR
REGNSKAPS-
FØRER
ARBEIDS-
UTVALG
KURS- OG INFORMASJONS-
UTVALGET (KIU)
FORSKNINGSFONDENE
STYRET
TIDSSKRIFTET
RAPPORT
MEDLEMMER AV SAMORDNINGSRÅDET:
ORGANISASJONER:
Nasjonalforeningen for Folkehelsen - Norges Bondekvinnelag - Norges Husmorforbund - Norges Røde Kors - Norske Kvinners Sanitetsforening - Norsk Lærerlag - Redd Barna - Norsk Sykepleierforbund - Norsk Hjelpepleierforbund - N.Norges Diakonistiftelse - Lillebo Diakonistiftelse - Diakonistiftelsen Norland - Norsk Ergoterapeut Forbund - Landsbystiftelsen i Norge - Ledere for kommunal voksenopplæring - Senter for Mental Retardasjon (RH).
FYLKESKOMITEER/STØTTELAG/FORELDRELAG/FORVALTNINGS-ORGANISASJONER

Utgiver:
SAMORDNINGSRÅDET –
Råd for samordning av humanitært og yrkesmessig arbeid for mennesker med psykisk utviklingshemming.

Returadresse:
RAPPORT
Postboks 98, 3570 ÅL



Holmestrand
Handelstrykkeri A/S